

Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Dağların Animistik Özellikleri

Nermin Atila *

Araştırma Makalesi

* Dr. Öğr. Üyesi., Hitit
Üniversitesi, Çorum/TÜRKİYE
nerminatila@hitit.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7245-2872

Geliş: 1 Ocak 2025
Kabul: 25 Ağustos 2025
Yayın: 10 Kasım 2025

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

ÖZ

Hititler, doğanın çok katmanlı ve karmaşık yapısını, tanrısallık, kutsallık ve kişilik kavramlarıyla ilişkilendirmiştir. Bu kadim insanlar, doğa ve içerisinde yer alan dağ, nehir ve ağaçları insanüstü güce sahip, insani eğilimler ve sosyal davranışlar gösteren, kendi aralarında sinerjik ilişki ve iletişimde olan canlılar olarak algılamıştır. Hitit ritüel, dua, fal, mitolojik içerikli belgelerde, Hititlerin çevrelerini tasavvur etme ve ilişki kurma biçimleri, animistik inanç ve uygulamaları hakkında bilgiler sunmaktadır. Hititlerde dağ, kozmik ve kutsal varlıkların yanı sıra tanrı, tanrıların yaşadığı, tanrıların toplandığı mekân, fiziksel ve ruhsal arınma yeri olarak nitelendirilmiştir. Dağlar, animizm perspektifinde bir ruha sahip canlı ve "insan dışı kişi" olarak tasavvur edilmiştir. Hititçe çivi yazılı belgelerde dağlar, ahlaki ve etik değerleri olan, olumlu ve olumsuz duygulara sahip, erkek ve kadın olarak sınıflandırılan, cinsellik yaşayan, anne rolüne sahip, güç ve iktidarın sembolü, kişilik sahibi olduğu görülmektedir. Ayrıca bayram törenleri esnasında dağlara kurban ve çeşitli yiyecekler/içecekler sunulmuştur. Bu çalışmada, Hititlerin dağları nasıl algıladığı, dağlar üzerindeki animistik inanç ve uygulamalar ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hititler, Animizm, Ruh, Dağ, Dağ Tanrısı.

Animistic Features of Mountains in Hittite Cuneiform Texts

Research Article

* Assist. Prof. Dr., Hitit
University, Çorum/TÜRKİYE
nerminatila@hitit.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7245-2872

Received: 1 January 2025
Accepted: 25 August 2025
Published: 10 November 2025

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)
International License

ABSTRACT

The Hittites associated the multi-layered and complex structure of nature with the concepts of divinity, sacredness and personality. These ancient people perceived nature and its mountains, rivers and trees as creatures with superhuman power, showing human tendencies and social behaviours, and in synergistic relationship and communication among themselves. Hittite rituals, prayers, Omnia and mythological documents provide information about the way Hittites envisioned their environment and established relationships, as well as their animistic beliefs and practices. The Hittites, the mountain was characterized as According gods and as places where gods to lived and gathered, as well as cosmic and sacred beings, and as a place of physical and spiritual purification. In the perspective of animism, mountains were envisioned as living beings with a soul and "non-human persons". In Hittite cuneiform documents, mountains are imagined as having moral and ethical values, having positive and negative emotions, being classified as male and female, experiencing sexuality, having the role of mother, symbol of power and authority, and having personality. Moreover, sacrifices were made and various foods/drinks were offered to the mountains during festivals. In this study, will reveal how the Hittites perceived mountains and their animistic beliefs and practices regarding them.

Keywords: Hittites, Animistic, Soul, Mountain, Mountain gods.

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Atf - Cite: Atila, Nermin. Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Dağların Animistik Özellikleri. *History Studies* 17, no. 4 (2025): 851-869.

Giriş

Animizm, dünya üzerindeki tüm varlıkların içsel bir ruha, enerjiye, canlılığa sahip olduğuna dayanan bir inanıştır¹. Latince *anima* “ruh, akıl, zihin, canlı” olarak tanımlanmaktadır². 1871 yılında, Sir Edward Tylor’un yayımladığı *Primitive Cultures* isimli kitapta ilk kez animizm terimi kullanılmıştır. Tylor, Paleolitik dönemden itibaren animistik inanç ve uygulamaların var olduğu iddia etmiştir³. Hallowell’e göre, animizm birbirleriyle ilişki içerisinde olan “*insan ve insan dışı kişiler*”in evrendeki varlığıdır⁴. Animizmi sistematik olarak değerlendiren Harvey ise iki farklı kullanımı ifade etmektedir. Bunlar “*neyin canlı olduğu ve bir varlığı neyin canlı kıldığı*”dır. Bu noktada insan olmayan, saygıyı/kutsallığı hak eden varlıkların ruhunun olduğu düşünülmektedir⁵. Meselenin özünde Harvey ve Hallowell, “*insan dışı kişi*” kavramını benimsemiştir⁶. Philippe Descola ise “*doğal varlıkların insani eğilimler ve sosyal nitelikler bahşeden*” bir sistemin var olduğunu iddia etmektedir⁷.

Animizm, insanlar ve diğer varlıklar arasındaki ayrımı bulanıklaştıran en eski ve evrensel inançlardan⁸ biri olarak kabul edilmektedir. Animizm bir din⁹ olmamasına rağmen dinin temellerini oluşturmuştur¹⁰. Bu bağlamda animizm ve çok tanrılı dinler arasında tarihsel ve kavramsal bir ilişki olduğu söylenebilir. Çok tanrılı inançlar dini bir çerçeve içinde birden fazla tanrıya tapınmayı içermektedir. Dinin animizmden çok tanrıcılığa doğru evrimi, doğadaki ruhlara odaklanmaktan, hayatın çeşitli yönleriyle ilişkili daha ayrıntılı tanrı ve tanrıça panteonuna doğru ilerleme olarak görülebilir¹¹. Animizm geniş aile, klan veya kabile bağlamında faaliyet gösterirken, çok tanrıcılık daha geniş toplumsal birimler düzeyine karşılık gelmekte, dini uygulama ve inanç sistemleri ölçeğinde bir değişim sergilemektedir¹². Bu evrim, ruhani inançların zaman içinde birbirine bağlılığını ve evrimini vurgulamakta, animizm ve çok tanrıcılık arasında belirgin bir ayrımdan ziyade bir süreklilik göstermektedir. Bu evrimsel süreç sonunda animizm, Eskiçağ uygarlıklarındaki çok tanrılı inanç sistemlerinde dinin özünü oluşturan etmenlerden birisi olarak değerlendirilebilir¹³. Bu animistik inanç Hititlerin dini yaşamında belirgin bir biçimde görülmektedir.

Hititler, M.Ö. 17. ve 12. yüzyıllar arasında Orta Anadolu merkez olmak üzere, Anadolu ve Eski Yakındoğu coğrafyasının bir kısmında varlık göstermiştir. Hitit Devleti’nin resmi arşiv niteliğindeki çivi yazılı metinlerden, Hitit panteonunun Hatti, Hurri ve diğer dil ailelerine

¹ Freud Sigmund, *Dinin kökenleri totem Tabu Musa Tek Tanrıcılık Diğer Çalışmalar*. (İstanbul: Öteki Yayınevi, 1999) 135-136.

² Donald Penistan, Simpson, *Cassell’s Latin Dictionary* (John Wiley & Sons Thumb indexed Redition 1977,) 40; Faruk Zeki Perek, *Latince Türkçe Sözlük* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları 1946,) 42.

³ Edward Burnett Tylor, “*Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom*” (1871) 377- 453.

⁴ Alfred Irving, Hallowell, “*Ojibwa Ontology, Behavior and World View*” *Columbia University Press* (1960): 45.

⁵ Graham Harvey, *Animism Respecting the Living World*, New York: Columbia University Press, 2006); Graham Harvey *Handbook of Contemporary Animism* (London: Routledge 2013).

⁶ Harvey, *Animism Respecting the Living World*, 18; Hallowell *Ojibwa Ontology, Behavior and World View*, 19-52.

⁷ Philippe Descola, “*Societies of Nature and the Nature of Society*”, *Conceptualizing Society*, Editör A. Kuper, (1992): 86.

⁸ İnanç, bir düşünce bağlı kalarak, birine veya bir dine duyulan itimat güven <https://sozluk.gov.tr/>.

⁹ Din, tanrıya doğa üstü güçlere çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurumdur. <https://sozluk.gov.tr/>.

¹⁰ Freud *Dinin kökenleri totem Tabu Musa Tek Tanrıcılık Diğer Çalışmalar*, 137.

¹¹ Charles C. Lemert “*Cultural Multiplexity and Religious Polytheism*”. *Social Compass*, 21(3), (1974):241-253.

¹² Ken en Samuel- Jian-Hua Tay, “*The Associations Between Theism and Beliefs in Folklore Mythical Beings, Extra-terrestrials, and Things That Go Bump in the Dark*. (Singapore: James Cook University 2022), 9.

¹³ Tylor *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom*, 377- 453. 852

mensup toplumların tanrılarını içeren, çok tanrılı, karmaşık bir sistemden oluştuğu anlaşılmaktadır¹⁴. Hititçe çivi yazılı metinlerde din ve büyü iç içe geçmiş, yan yana var olmuş, ruhani inanç ve uygulamaların bir karışımı ortaya çıkmıştır¹⁵. Bu takdirde, animizmden açıkça bahsedilmese de Hititçe çivi yazılı metinlerde görülen ve Hitit Dini olarak isimlendirilebilecek inançların doğal dünyadaki ruhani güçlerin varlığını vurgulayarak, animistik inançlarla uyumlu yönler içerdiği söylenebilir. Bu nedenle animizm, Hitit çivi yazılı kaynaklarında tasdik edilen verilerle, insanlarla insan olmayanlar arasındaki ilişkinin varlığına ışık tutmaktadır.

Hititler kendilerini bin tanrılı bir halk olarak tanımlamaktadır. Hititler, tanrılarının doğanın içinde var olduklarına ve doğada yaşadıklarına inanmıştır. Bu yüzden doğal unsurlar (dağ, nehir, fırtına, güneş vb.) tanrılaştırılmış ve bunlara tapılmıştır¹⁶. Hitit Devleti'nin "*doğa ve onun içinde yer alan her şeyin yaşadığına dair inançları*" animizmin somut örneklerini yansıtmıştır. Bu inanişe göre evrendeki her varlık, hiyerarşik bir düzende, birbirleriyle ilişki içerisindeki güç ve ruhla birbirine bağlıdır. Hitit metinlerinde ruh inancı soyut bir kavramın ötesinde somut bir değere sahip, karmaşık bir konudur. Çivi yazılı metinlerde geçen Sumerce ZI/GIDIM¹⁷, Akadça ETEMU/ ZIQU¹⁸, Hititçe *ıştanza-(na)*¹⁹ ruh veya can olarak tanımlanmaktadır. Hititçe çivi yazılı metinlerde ruh; duygu ve duyuların yeri, irade, arzu, tapınmada bir nesne, kehanette bir sembol olarak değerlendirilmektedir²⁰. Hititler doğada var olan dağ, ağaç, pınar ve nehirlerin bir ruha sahip olduğuna inanmıştır²¹.

Bu çalışmada, dağların Hitit dinî hayatında nasıl algılandıkları ve doğa içerisindeki sinerjik ilişkileri incelenecek, Hititçe çivi yazılı metinlerde dağ kavramının animistik inanç ve uygulamaları yansıtan yönleri ortaya konulacaktır. Hitit metinlerinde animizm inancının varlığı açıkça görülmesine karşın, daha önce bilimsel açıdan değerlendirilmemiştir.

1.Hitit Dini Metinlerinde Geçen Dağlar

Hititler statik hacimleri, yükseklikleri, sınırların ötesinde varlıkları ve kronolojik uzantılarıyla geçmişe tanıklık eden dağlara, siyasi, kültürel ve fiziksel anlamlar yüklemiştir. Dağ zirvelerinin bazen bulutlarla örtülmesi, ışık parlamalarının görülmesi, güneşin doğuş ve batış yerleri olması sebebiyle Hititleri etkilemiş olmalıdır. Hititlerin dağlık coğrafyasında yağmura dayalı tarım yapılması, dağların üzerinde bulutların toplanması, dağlardan gelen su ve nehirlerin bolluğuna çeşitli anlamlar yüklemişlerdir. Dağların güçlü, sabit ve erişilmesi zor olması onların tanrı olarak atfedilmesine sebep olmuştur. Muhtemelen dağlar insanların tanrılarla bağlantı kurma, sığınma, güvende olma hissi yaratmıştır. Dağların karşısında

¹⁴ Yasemin Arıkan, "Hitit Dini Üzerine Bir. İnceleme", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 38(1-2), (1998): 271-285.

¹⁵ Manfred Hutter "Religion in Hittite Anatolia" *Some Comments On Volkert Haas: Geschichte Der Hethitischen Religion* (1997), 74-90.

¹⁶ Trevor Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum* (Ankara: Dost Kitapevi 2002) 135; Cem Karasu, "Hititlere neden bir tanrı vardı? ", *1996 yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, (1997)175,190.

¹⁷ Tzvi Abusch, *etemu*, *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, (Leiden: Brill 1995,) 309; ePSD.

¹⁸ CAD 1958:397 / CAD 1961: 58; Wayne Horowitz, *Mesopotamian Cosmic Geography*, (Harward University Winona Lake India 1998) 6-17; ePSD.

¹⁹ HEG A-K :430-432; HED A, E/I :471; HW₂: 255-263; Eichner 2002, 131-144; Ahmet Ünal, *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü, Hititçe, İngilizce, Almanca ve Türkçe Sözlük, (Vol. I A-M, Vol. II N-Z)* (Hamburg: Verlag Dr. Kova, 2007), 281.

²⁰ Paola, Dardano "Sulla fraseologia di itt. ^(UZU)ıştamana-'orecchio' e ıştanza(na)-'animo'", In *marginie a una recente pubblicazione*, *İncontri Linguistici* 43: (2020),202.

²¹ Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, 135.

kendini küçük hisseden insanlarda *ego dissolution* olarak adlandırılan psikolojik etki ile karşılaşmış olabilir²².

Çivi yazılı metinlerde dağ, Sumerce HUR.SAG²³, Akadça ŞADÛ²⁴/ HURSANU²⁵, Hititçe *kalmar-/kalmara*²⁶, *şarlaimmi-/şarlammi*²⁷ ve Hurrice *papenna/papan/pappi*²⁸ olarak ifade edilmiştir. Metinlerde günümüze kadar 165'i aşkın dağ ismi varlığı tespit edilmiştir²⁹. Bu dağların Hititleri derinden etkileyen topografik unsurlar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Metinlerde geçen dağların sadece topografik unsurlar değil, aynı zamanda ruhani ve kutsal varlıklar olarak algılandıkları görülmektedir³⁰.

Hitit çivi yazılı metinlerinde dağlar, Hitit uygarlığının zengin kültürel ve dini inançlarını yansıtarak animistik bir öneme sahiptir³¹. Hitit arşivlerinden elde edilen coğrafi veriler, dağların Hitit bakış açısıyla, önemini vurgulayan ayrıntılı tanımlarını ortaya koymaktadır. Çok tanrılı olan Hitit dini, animistik inançlarının bir parçası olarak dağları, bir ruha sahip canlı olarak nitelendirmişlerdir. Hitit mitolojik metinleri, diğer kültürlerin anlatılarını uyarlamakla birlikte, Hititlerin zaman ve doğal dünya algısı hakkında, dağları da kutsal varlıklar olarak içeren bilgiler sağlamaktadır³². Bu nedenle, Hitit çivi yazılı metinlerde dağların, ilahi varlığı ve manevi önemini simgeleyen animistik özellikleri barındırıyor olabileceği iddia edilebilir. Hititçe çivi yazılı metinlerde dağların kişilikleri, işitme yetenekleri, ruhani rollerinin yanı sıra törensel ve mitolojik bağlamdaki önemi, Hitit dönemi Anadolu toplumunun animistik inançlarının bir yansıması olarak algılanabilir. Zira metinlere göre dağlar, tanrıların yaşam alanları ve kutsal mekânlar olarak önemli bir yer tutarlar ve tanrısal varlıklarla bağlantı kurma, kötülüğü uzaklaştırma, gücün ve kudretin sembolü olma gibi çeşitli dini ve büyüsel anlamlar taşırlar³³. Dağların kutsal ve büyüsel olarak taşıdıkları anlam ve tanrılarla insanlar

²² Castro, Eduardo Viveiros de. "Cosmological deixis and Amerindian perspectivism", *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 4(3) 1998: 469-488.

²³ HZL, 258; ePSD.

²⁴ CAD 1984: 20; ePSD.

²⁵ CAD 1956: 253-254; ePSD.

²⁶ HED 1977:26-28; Ahmet Ünal, *Hititçe-Türkçe, Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük*. (Ankara: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları 2016), 251.

²⁷ Ünal, *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü, Hititçe, İngilizce, Almanca ve Türkçe Sözlük*, (Vol. I A-M, Vol. II N-Z) 615.

²⁸ Ünal, *Hititçe-Türkçe, Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük*, 393.

²⁹ Hititçe çivi yazılı belgelerin kırk olması sebebiyle bazı dağların da isimleri tam okunamamıştır. Hititçe çivi yazılı belgelerde ideogramlar belirtilen dağlar şunlardır: HUR.ŞAG KUG. GA: kutsal dağ, HUR.ŞAG GAL: büyük dağ, HUR.ŞAG ERIN: öncü dağ, HUR.ŞAG UD, HUR.ŞAG RA.A.B.I: büyük dağ, HUR.ŞAG GAL: büyük dağ HUR.ŞAG MAŞ.ANŞE: sıra dağlar, HUR.ŞAG BÂD-manuwa tespit edilmiştir. Hatice Gonnet, "Les Montagnes d'Asie Meure d'Apres Les Textes Hittites" *RHA* 83, (1968):10-151.

³⁰ Nezat Çevik, "Dağlardaki Tanrılar ve Tanrı Dağları", *Belkis Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan*, (İstanbul: Ege Yayınları 2007), 176-178.

³¹ Roos Johan de, "Animals in Hittite Texts", *Journal for Semitics* 16(3), (2007):624-634.

³² N.İlgi Gerçek, "Hittite Geographers: Geographical Perceptions and Practices in Hittite Anatolia", *Journal of Ancient Near Eastern History* 4, (2018):39.

³³ ADALUR, Namni ve Hazzi, Maliya, Uppa/eluri ve Agulliri papani gibi örneklerde görüldüğü üzere bazı dağların tanımlanıldığı veya kişileştirildiği de görülmektedir Del Monte ve Johan Tischler, *Die Orts und Gewässernamen der Hethitischen Texte*. (Wiesbaden: RGTC VI/I, Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1978).4; HW, 323; Volkert Haas ve Gernot Wilhelm, *Hurritische und luwische Riten aus Kizzuwatna*, (Kavelaer - Neukirchen-Vluyn: AOATS 3; Hurritologische Studien 1 1974) 306; GLH: 190-191; HHw: 195; Ilse von Wegner, *Hurritische Opferlisten aus hethitischen Festbeschreibungen* Roma: Corpus der hurritischen Sprachdenkmäler I/3, 2004) 48; Mirjo Salvini- Ilse Wegner, *Die mythologischen Texte*, Corpus der Hurritischen Sprachdenkmäler, I. Abteilung, Die Texte aus Boğazköy I/6, (Roma: Istituto di studi sulle civiltà dell'Egeo e del Vicino Oriente, 2004)177; MHH: 510; Thomas Richter, "Ergänzungen zum hurritischen Wörterbuch I *AoF* 34, (2007) 110.

arasında bir köprü görevi görüyor olmaları, animistik inancın doğa ile olan güçlü bağının çivi yazılı metinlere bir yansımasıdır.

Bu makalede alt başlıklarla inceleyeceğimiz; Hititçe çivi yazılı metinlerde dağların kişileştirilmesi/dağlara atfedilen insani özellikler, dağlara yüklenen olumlu-olumsuz duygular, dağlara yapılan sunu ve libasyon gibi, animistik inanç ve uygulamalar değerlendirilecektir.

1.1. Dağların Kişileştirilmesi /Dağlara, İnsanı Özelliklerin Atfedilmesi

Hitit çivi yazılı metinlerinde dağlara insanı özellikler atfedildiği ve dağların ahlaki ve etik değere sahip canlılar olarak tanımlandığı görülmektedir. Örneğin: Banippi ritüelinde kral dağlara hitap ederek onlarla konuşmaktadır ve burada dağların güç ve kudretinin insanlardan üstün olduğu vurgulanmaktadır. Kral, tıpkı bir tanrıdan yardım diler gibi dağlardan yardım dilemekte, karşılığında dağlar da krala yardım edeceklerini belirtmektedir:

“Bundan başka büyücü, yağ bal, somun ekmeği, (ve) şarap kasesini alır (ve) dağa çıkar. (Dağlara) şöyle hitap eder: “Ey yüce dağlar, huşu veren vadilerin sayısız çocukları! Ben (size)niye geldim dersiniz? Çünkü ben artık bittim tükendim, çünkü insanlık bir inek gibi ahırda hapis kalmıştır. Şimdi sizin yardımınıza çok ihtiyacım var ey dağlar! Dağlar şöyle yanıtlar: Sen hiç korkma! Biz sana yardım ederiz. Ağaç kendi dallarını kırar mı hiç? Maki kendi büyümesine engel olur mu hiç? Geyik kendi yavrusuna dünyaya getirdiğini öldürür mü hiç?”³⁴

II. Murşili'nin veba duasında dağlar, nehirler ve pınarlar şahit olarak çağrılmaktadır. Metinde dağların bir kişiliğe ve işitme duygusuna sahip olduğu anlaşılmaktadır:

“Tüm erkek tanrılar, tüm tanrıçalar, tüm yemin tanrıları, tüm yemin tanrıçaları tüm [tüm] kadim tanrılar tüm kadim tanrıçalar (ile ey) dağlar, nehirler, pınarlar ve düdenler bu mesele için meclise şahit (olun diye) çağrıldınız. Rahibiniz ve köleniz ben Murşili (sizlere) bu sözlerle dua ediyorum. Efendilerim tanrılar (duamın) söz(lerini) işitiniz”³⁵.

II. Muwatalli'nin tanrılar topluluğuna duasında *Takurpa*, *Şarlaimi* ve *Daha* dağı gibi isimlerle anılan veya isimsiz dağların bir fail olduğu anlaşılmaktadır. Metinde dağların övgü yeteneğine sahip olduğu belirtilmiştir ve dağlar için iki ekme bölünüp parçalanarak, tanrılara sunu yapılmıştır:

“Tanrılar sözümlü işittiklerinde ruhumun içindeki kötü isteği tanrılar yeniden düzenleyip kaldıracaklar. Beni yüceltiklerinde bu kimin için bir övgü (vesilesi olur ki) beyin gökyüzünün fırtına tanrısına övgü (vesilesi) olmaz mı? Bir tanrı ya da bir ölümlü baktığında o şöyle söyler: “Gerçekten gökyüzünün kralı beyim fırtına tanrısı insanı mükâfatlandırdı ve onu tanzim edip zamana taşıdı” Gelecekte oğlum, torunum, Hatti ülkesinin kral ve kraliçeleri gelecekler daima beyim fırtına tanrısına karşı saygı gösterecek ve onlar: “Gerçekten o tanrı güçlü bir kahraman doğru bir tanrı” diyecekler. Gökyüzünün tanrıları dağlar ve nehirler seni övecek!”³⁶

³⁴ CTH 401.2 KUB 30.33 Öy. I 12-19; Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu II*, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003), 83.

³⁵ CTH 378.1 KUB 14.14 Öy. 1-7; Güngör Karauğuz *Hitit Duaları Kil Kitapları “Bin Tanrı” İçin İlahi ve Münacatlar*, (Konya: Çizgi Kitapevi 2020), 21.

³⁶ CTH 381. KUB 6.45 III 45-59; John Garstang ve Oliver Robert *The Geography of the Hittite Empire*, (London: BIAA Occasional Publications 5, 1959), 116-119; Karauğuz *Hitit Duaları Kil Kitapları “Bin Tanrı” İçin İlahi ve Münacatlar*, 146-147.

II. Muwattali'nin Kummani Ülkesi Fırtına Tanrısına duasında ise “dağlar, nehirler, pınarlar ve su kaynaklarını çağırıp dua edip, Fırtına Tanrısı'nın kızgınlığını dindireceğiz”³⁷ ifadesi yer almaktadır.

Metnin devamında Fırtına Tanrısı'nı dağlar, nehirler, pınarlar ve su kaynakları kızdırdı ise yine bu varlıkların tanrının öfkesini yatıştıracağı belirtilmektedir. Dağların insanlar gibi tanrıyı öfkelenlendirdikleri görülmektedir. Mevsimlere ve iklime göre dağlardan akan nehirlerin suyunun azalması, pınarların kuruması bu inancı ortaya çıkarmış olmalıdır:

“Eğer Fırtına Tanrısını dağlar, nehirler, pınarlar, su kaynakları, herhangi bir şekilde Fırtına tanrısı kızdırdıysa, hemen yer altı tanrıları A.NU.(N).NA.KE₄ Fırtına Tanrısı dağlar nehirler pınarlar ve su kaynakları ile uzaklaştırsın. Böylece beyim fırtına tanrısı ülke içinde dostça gözlerini çevirir. Hatta (bu dostluk bakışları) tüm ülkeyi kapsasın”³⁸.

Metnin sonunda ise dağlar ve tanrıların dostluğu vurgulanmıştır. Dostluk, dağların ve tanrıların olumlu ilişki ve birbirlerine sağladıkları destek ve değeri simgelemektedir. Dağlar, nehirler, pınarlar ve tanrılar birbirine bağlı ve beraber olduklarında doğanın güzelleştiği düşünülmektedir.

“Beyim Fırtına Tanrısı ülkedeki dağlar, nehirler, pınarlar ve su kaynakları kızdırmışsa şimdi ^DA.NU.(N).NA.KE₄ tanrıları ve Fırtına tanrısını dağlara nehirlere pınarlara su kaynaklarına nasıl dost yaptıysa beyim fırtına tanrısı ülkenin içine nasıl dostça gözlerini çevirdiyse ülkede iyilik, dostluk ve üreme olsun”³⁹.

Hurri kökenli Kumarbi efsanesinde, Kanzura isimli dağın bir cinsiyete sahip olduğu görülmektedir. Bu dağ, kadın olarak nitelendirilmektedir. Kanzura isimli bir dağın gebe kaldığı ve doğum yaptığından bahsedilmektedir. Kanzura dağı, bölünmez ve parçalanamaz bir kaya kütlesi olmasına rağmen gebe kalan, doğuran ve cinsel istekleri olan “insan dışı kişi” olarak nitelendirilmiştir:

§6-7“...Ben sana yük (tohum) yükledim. İlk olarak soylu Fırtına Tanrısı ile seni aşıladım (gebe bıraktım). İkincisi dayanılmaz Aranzah nehriyle seni aşıladım. Üçüncüsü Taşmisu ile seni aşıladım. Üç dehşet tanrıyı ben sana bir yük olarak yerleştirdim. (Gelecek günlerde) gel! Taşşa dağının kayalarına başını vurmaya sona erdir”. Anu konuşmasını bitirdiğinde gökyüzüne çıktı ve kendini gizledi. Bilge kral Kumarbi ağzından tükürdü. O ağzından tükürük? [meni] karışık olarak tükürdü. Kumarbi'nin tükürdüğü şeyi Kanzura Dağı korku [-dı]”⁴⁰.

Metnin ilerleyen satırlarında ise Kanzura dağının doğumu anlatılmaktadır. Dağ üretken, canlı ve ruh taşıyan bir canlı olarak nitelendirilmektedir. Burada animizm doğa unsurlarına ruh atfetmekle kalmayıp, doğayı insanı süreçlerle özdeşirmektedir:

§17 [...] Kader tanrıları [...] ve onlar (yırılmış) giysiyi (onardıkları gibi) onu iyi yerini [kapattılar?][ ] [ ] çıktı. Onlar (ebeler) bir kadının yatağı gibi [ ] onu doğurttu. Onlar Kanzura Dağının (doğumu) için Kumarbi'yi hazırladıklarında (?) onlar onu (Kanzura dağını) doğurtular. [ve] kahraman çıktı. [ ] o iyi yerden çıktı. [o oğluna] bakarken Anu'da çok sevindi(?)”⁴¹.

³⁷ CTH 382. KBo 11.1 Öy 3-4; Karauğuz, Hitit Duaları Kil Kitapları “Bin Tanrı” İçin İlahi ve Münacatlar 151.

³⁸ CTH 382. KBo 11.1 Öy 16-17; Karauğuz Hitit Duaları Kil Kitapları “Bin Tanrı” İçin İlahi ve Münacatlar 151.

³⁹ CTH 382 KBo 11.1 Öy. I 29-31; Karauğuz Hitit Duaları Kil Kitapları “Bin Tanrı” İçin İlahi ve Münacatlar 152.

⁴⁰ Güngör, Karauğuz, Hitit Mitolojisi, (Konya: Çizgi Yayınevi 2001), 143-144.

⁴¹ Karauğuz, Hitit Mitolojisi, 146.

Bu metinde dağın kadın olarak nitelendirilmesine karşın, Hitit arkeolojik ve filolojik belgelerde genellikle dağ tanrıları erkek olarak tasvir edilmektedir⁴². Istar'a ait mitolojik bir metinde ise erkek olarak tanımlanan bir dağ, tanrıça Anzili ile cinsel ilişkiye girmektedir. Metinde dikkat çeken bir diğer ayrıntı ise Pišhaišha dağı⁴³ anlama, hissetme, işitme gibi duyulara sahip, öfkelenme, endişe ve korku gibi duyguları olan, eğilme, diz çökme gibi saygı davranışının olduğu belirtilmiştir. Hititler animizm inancıyla, doğa olayları kişiselleştirilerek, yaşadıkları belirsizliklerle baş etme mekanizması oluşturmuşlardır.

"Dağ[da] Anzili'yi [gördü?], onun [çıplak] uzuvlarını. Onunla yatma arzusu [ortaya] çıktı. Pišhaišha Dağı [Anzili] ile uyudu Anzili [ ] sıçradı. [Uzuv[ları] ' 'Bu saatte [ ] bana kim kötülük yaptı? Tarhun'a değil [ ] ayrıca başka bir düşman. [ ] ona bir düşman. ' ' Anzili öfkeyle bunu söyledi. Pišhaišha Dağı, Anzili'nin sözlerini duyunca korktu ve (eğilmiş) bir elma ağacı gibi Anzili'nin dizlerinin dibine çöktü. [O söyledi]: "Beni öldürme. Seninle [ ] hayat hakkında konuşacağım. Cennet'in Tarhun'u Deniz'e neyle [ ] meydan okuyor [ve] si[nirli] dağlar Cennet'in Tarhun'uyla savaşta neyle [savaşıyor]. Uzun zaman önce Na[mni] ve Hazzi, dağlar..."⁴⁴Örnekler dâhilinde dağların kadın veya erkek gibi cinsiyet ayrımına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Hurrilerle yapılan savaşla ilgili efsanevi hikayelerde, yine bir dağ kişileştirilmekte ve onun duyu ve duygulara sahip olduğu belirtilmektedir. Metinde kral sefere gittiği zaman dağın ona engel olduğu ve akabinde bir boğanın dağı başka yere taşıdığı ifade edilir. Burada dağın engel olmasından kastedilen, sefer yolunu kapatan bir heyelan veya taşların yuvarlanması olabilir:

"Ben sefere gittiğimde bize dağ engel oldu. Fakat bu boğa güçlü idi. O geldiğinde dağı kaldırdı ve diğer tarafa taşıdı. Ve denizi yendik. Onun boynuzu bundan dolayı bükülüdür"⁴⁵.

Dağlara kutsallık atfedilmesi mitolojik metinlerde de görülebilir. Hatti kökenli bir efsane olan İlluyanka Mitosu'nda, Zalliianu Dağı'na tanrısallık ve kutsallık atfetmişlerdir. Hititlerin dağ tanrısı olarak kişileştirdikleri bu kutsal dağ, Fırtına Tanrısının hizmetkârıdır. Zalliianu Dağına ilk yağmur damlası düştüğü zaman, tanrılar için bir yemek sunusu yapılır. Çünkü bu dağ Fırtına Tanrısı'nın hizmetkârı ve yağmurları bahşeden bir güçtür. Ayrıca Zalliianu Dağı, İlluyanka efsanesinin iki versiyonunda da bahsedilmektedir. Fırtına Tanrısı yenildiği zaman, dağın asıl işlevi Nerik kentinin suyunu sağlanmaktadır. İlluyanka efsanesinin sonunda, Zalliianu Dağı'na övgülerle son bulmaktadır:

§ 18 *"Zalliianu Dağ (tanrısı) tüm (tanrılar)ın ilkidir/üstündedir. O Nerik kentine yağmur başışlar başışlamaz, Asa adamı Nerik kentinden kalın harşi- ekmeği getirir"⁴⁶.*

Saray inşa etme ritüelinde, dağların yerinden oynaması mümkün olmamasına rağmen Pentaia, Harga, Tuthaliya, Šidduweni, Piškurunuwa gibi isimlere sahip dağlara, yerinde kal direktifi verilmektedir. Hitit kralı, güneşin yükseldiği bir dağa giderek ritüelini icra etmektedir. Ritüel mekânı olarak dağların seçilmesi temiz el değmemiş mekanlar olmasıdır. Ayrıca güneşin dağların üzerinde yükselmesi ve bulutların dağ zirvelerinde toplanmasından

⁴²Ammuna, Arnuwanda, Tuthaliya gibi bazı krallar dağ isimleri taşırken, kraliçelerin hiçbiri dağ ile özdeşleştirilmemiştir Mary R. Bachvarova, "Towards an Understanding of the Gendered Hittite Landscape: What Does It Mean When Mountains Give Birth?" IX Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, 2019), 82.

⁴³Volkert Haas, *Die hethitische literatur*. (Berlin: de Gruyter, 2006) 212.

⁴⁴CTH 350.2A. KUB 36.33 II? 2'-20'; Mary R. Bachvarova, "Hurro-Hittite Stories and Hittite pregnancy and birth rituals", *Women in The ancient Near East a Sourcebook*, editör: Mark W. Chavalas M.W. (London and New York: Routledge 2013), 284.

⁴⁵KUB 31.4 Öy. 15-19; Oğuz Soysal, "KUB XXXI 4 + KBo III 41 und 40 (Die Puhanu-Chronik). Zum Thronstreit Hattušilis I.", *Hethitica* 7, (1987):179-180; Yiğit vd. *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*, 174.

⁴⁶CTH 321. KBo 3.7 II 21-24; Karauğuz Hitit Mitolojisi,72.

dolayı, dağların tanrıların mekânı olduğu inancı ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Hititler, tanrıların yakınında ve kutsal mekânında, dağlarda ritüel yapmıştır.

“(Oraya) git büyük yıldız. Dağları yerine koyar. Pentaia dağı yerinde ol! Büyüyü alıp götürme. Harg dağı yerinde ol. Tudhaliya dağı yerinde ol büyü alıp götürme. [Šid]du?weni dağı (ve) Piškuruwa dağı yerinde ol Büyüye alıp götürme. [ ] kral dağa gider. Büyük Güneş Tanrısını yücel(tir) Yemin eder ve büyü yapar. Kral bu(nu) ve bu hastalığı alır”⁴⁷.

Metnin ilerleyen satırlarında dağların tanrıların toplantı mekânı ve animistik inanç ve uygulama merkezleri olduğu anlaşılmaktadır.

“Telipinu gelsin [ ] açsın. Dokuzuncu şarabı getirsin. (Onu) dağlara götürsün. Tüm Tanrılar dağlarda toplandı. Kral sevinmektedir. Onu överek ilahi okuyorlar”⁴⁸.

Nerik Kenti Fırtına Tanrısı'na ait bir dua metninde, dağların isimleri tek tek sayılarak tanrılar çağrılmış ve dağların tanrıların toplanma mekânı olduğu ifade edilmiştir:

“Gel Zaliyanu dağından, Harpiša dağından Dahalmuna [dağı]ndan, Idahalmuna dağından, [x-dağından], Tagurtaş dağından, Hulla [dağından], Puškuruwa dağından] Beyim [Nerik'in Fırtına Tanrısı gel] dağlarından...”⁴⁹

Tanrı Telipinu'nun kayboluşu efsanesinde, tanrının ortadan yok olmasıyla birlikte ağaçların ve dağların kuruduğu ifade edilirken, kuraklık ve kıtlık dönemlerinde tanrının ortadan kaybolduğu düşüncesi güçlenmiş olmalıdır. Akabinde Telipinu'nun öfkelenip, yüksek dağlara gittiği düşünülmektedir. Tanrı Telipinu, dağlarda yaşadığından dolayı, tanrı ilk olarak dağlarda aranmıştır:

§ 4-5 “Filizler büyümesin diye dağlar ağaçlar kurudu. Ülkede kıtlık baş göstereceği diye otlaklar pınarlar kurudu. İnsanlar ve tanrılar açlıktan (etkilenip) ölüyor. (Bu kuraklığa bir çare olur diye) Büyük Güneş tanrısı (bir ziyafet vermek için) festival düzenledi. (Bunun için de) Bin tanrıyı çağırıp davet etti. Onlar yedi fakat (kıtlıktan dolayı) yeterince yiyemedi. Onlar içti fakat (kuraklıktan dolayı) onların susuzluğu sönmedi. Fırtına tanrısının aklına oğlu geldi: “Oğlum Telipinu burada değil. O öfkelenip ve iyi olan her şeyi alıp götürdü.” Büyük ve küçük tanrılar Telipinu'yu aramaya başladı. Güneş tanrısı hızlı kartalı gönderdi. “Git yüksek dağları araştır!”⁵⁰

1.2. Dağlara Yapılan Sunular ve Sunu Malzemeleri

Hititçe çivi yazılı metinlerinde dağların bir tanrı olarak algılandığı ve dağlara libasyon yapıldığı anlaşılmaktadır. Bir düşman sınırında icra edilen bir ritüelde tanrı olarak nitelendirilen dağlara kurban sunulmaktadır. Hititlerde dağ tanrıları, o kentin ve ülkenin koruyucudur. Hititler düşmanlara ait dağ tanrılarını, kendi tarafına çektiği inancını yaymaya çalışmış olmalıdır. Böylece düşman orduları, tanrıların yanlarında olmadıklarına ve tanrı korumasını yitirdiklerine inanmış, bu durum onların moralini olumsuz etkilemiştir. Düşman askerleri kendi kutsal dağ tanrıların Hititlerde geçtiğine inanırsa, psikolojik olarak onları

⁴⁷ CTH 422. KUB 29.1 II 28-32; Güngör Karauğuz, Hititlerde Büyü ve Ayın Pandemi, Şifa, Doğum, Uzun Ömür, Tanrıları Çağırma, Cenaze, Hades, Necaset, İftira, Eş, Akrabalar Arası Sıcaklık Büyüleri İle Büyü Bozma, Konya: Çizgi Kitapevi, 2022), 158.

⁴⁸ KUB 29.1 Ay III 1-5. S. Görke (ed.) hethiter.net.)

⁴⁹ CTH 386.1 Bo 10317+KUB 36.90 Öy. 22- 28; Itamer Singer, *Hittite Prayers*. Atlanta: SBL Writings from the Ancient World 11, (2002),106; Şafak Bozgun, “III. Hattuşili Devrinde Nerik ve Hakmiş Memleketleri” (doktora tezi, Ankara Üniversitesi 2019), 113.

⁵⁰ Karauğuz, *Hitit Mitolojisi*, 88.

zayıflatacaklardır. Hititler ise dağ tanrılarını kendi taraflarına çekmek, tanrılarının manevi bir desteği, ilahi düzeni değiştirmek, kozmik bir güç olarak algılanmıştır.

“Düşman ülke sınırında bir ritüel icra ederlerse, Arinna kenti Güneş tanrıçası, Fırtına tanrısı, koruyucu tanrı, tüm tanrılar, Durmitta kenti tanrısı Telipinu, erkek ve dişi tanrılar, meclis tanrıları (yeniden) tüm tanrılar, dağlar ve nehirler için bir koyunu kurban eder”⁵¹.

Hurri kökenli olan Aštu ritüelinde Şarpa dağı için bir öküz ve üç koyunun düzenli olarak kurban edildiği anlaşılmaktadır:

“Uda (şehri)nde: Şahhašaraš Fırtına Tanrısı... [] Majeste aša[ğıdakileri uygulamaya] [koymuştur:] şehir Şarpa (Dağı)'na 1 öküzü düzenli bir şekilde sunar. 9 koyundan, Şarpa (Dağı)'na 3 koyunu [ve] şehir 6 koyunu düzenli bir şekilde [] sun[ar] 18 PARIŠU (ve) 2 SÛTU mısır (ve) buğdaydan, harmanın 13 PARIŠU mısır ve buğdayı Şarpa [Dağı]'nın x PARIŠU, şehir halkı ... (?) [bu]nlar[?] onlar düzenli bir şekilde sunacaklar. Mut[fağın] 3 [personeli(?)”⁵².

Allaituraḫhi ritüelinde, yaşlı kadın kutsal dağlar tarafından lanetlenmektedir. Metinde Namni, Hazzi, Libanon Agulliri gibi isimlendirilmiş ve tanrılaştırılmış dağların lanetlediği veya kötü dil kullandıkları ifade edilmektedir:

“Ardından [büyü]cü kadın bir kez tükürür ve şu [şekilde konuşur]: “Bin Tanrı büyüçüyü lanetlesin: [[Gökyüzü] ve yeryüzü (ve) [dağ Agulliri onu lanetlesin. [Namn]i, dağ, lanetlesin. Ve [H]azzi d[dağı] onu lanetlesin, [ ] her biri onu lanetlesin; dağ [ ] ve [Li]banon [dağı] x [ ] onu lanetlesin”⁵³.

Sedirin erkek tanrılarını yollardan çağırarak amacıyla yapılan ritüelde, sedir tanrılarını memnun etme çabası aktarılmaktadır. Metinde dağların sedir tanrılarına itaat ederek onların önünde düzleşebileceği ve geçit verebileceği belirtilmektedir:

§ 6“ Bakın siz sedir ağacının Erkek tanrıları için (serilen), kuşışı kumaşından kurešsar bezini yollara serdim. Yulaf lapası ve kaliteli ince yağı (üzerine) dağıttım. Oranın (üzerine) basın. Ayaklarınıza çalı çırpı değmesin. Ayaklarınıza taş değmesin. Dağlar önünüzde düzleşsin. Nehirler de köprüler ile (senin için) birleşsin”⁵⁴.

Hititler tanrılarını memnun etmek amacıyla yılın belirli zamanlarında organize topluluklarla bayramlar düzenlemişlerdir⁵⁵. Bu bayramların bazılarında, belirli günlerde kutsal dağlara çıkılmış ve kutsal, temiz, el değmemiş olan bu dağlarda çeşitli dini törenler gerçekleştirilmiştir. İlkbahar ve Sonbahar Bayramı'nda Zippalanda Dağı'na, Bahar Bayramı'nda Tippuwa ve Tapala Dağı'na⁵⁶ AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramı'nın 28. günü Tapala Dağı'na, 33. ve 34. günü

⁵¹ CTH 422. KBo 44.21+KBo 52.28 Öy. I 1-7; Albrecht Goetze, “Hittite Rituals, Incantations, and Description of Festival”, *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament. 3rd Edition with Supplement*(1969): 344-355; Jared Miller “Joins and Duplicates among the Boğazköy Tablets (1-10)”, *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie* 96,2006): 237; Ahmet Ünal, *The Hittite Ritual Of Ḫantitaššu From The City Of Hurma Against Troublesome Years*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1996),56; Karauğuz *Hititlerde Büyü ve Ayin Pandemi, Şifa, Doğum, Uzun Ömür, Tanrılar Çağırma, Cenaze, Hades, Necaset, İftira, Eş, Akrabalar Arası Sıcaklık Büyüleri İle Büyü Bozma*, 169.

⁵² CTH 490. KUB 52.108 Öy. II 18-23. Yiğit vd. *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*, 153.

⁵³ KUB 17.27 Ay. III 17-22. Volkert Haas ve Ilse Wegner, *Die Rituale der Beschwörerinnen* ŠAL.ŠU. GI, Roma: Corpus der hurritischen Sprachdenkmäler 1/5, 1988), 75-82.

⁵⁴ CTH 483. KUB 15. 34 Öy. I 40-46. Goetze *Hittite Rituals, Incantations, and Description of Festival*, 352; Karauğuz *Hititlerde Büyü ve Ayin Pandemi, Şifa, Doğum, Uzun Ömür, Tanrılar Çağırma, Cenaze, Hades, Necaset, İftira, Eş, Akrabalar Arası Sıcaklık Büyüleri ile Büyü Bozma*, 250.

⁵⁵M.Ali Dinçol, “Hititler”, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi* Ankara: Görsel Yayınlar Ansiklopedisi, (1982): 86.

⁵⁶ Del-Monte ve Johan Tishler, *Die Orts und Gewässernamen der Hethitischen Texte*, 387.

Piškuruwa Dağı'na çıkılmış, Zippalanda ve Daha dağlarında çeşitli bayramlar kutlanmıştır. Purulli bayramında, Zippalanda kenti Fırtına tanrısına ve Daha dağına kurban sunulmaktadır:

*“O, Zippalanda kenti Fırtına Tanrısı'na ve Daha Dağı'na kurban sunar. Lir ile şarkı söyler”*⁵⁷.

AN.TAH.ŞUM^{SAR} Bayramında tanrı ve tanrıçalara kurban sunulduktan sonra Tapala dağına da kurban sunumu yapıldığı görülmektedir.

*“Ertesi gün, kral Tapala Dağında (kurban sunumu) yapar”*⁵⁸.

Daha Dağı için yapılan bayram töreninde kral ve kraliçe kutsal dağ adına içmektedirler:

*“Kral ve kraliçe oturarak, Daha dağı için içerler. Lir ile haliyari adamları şarkı söylerler”*⁵⁹.

Koruyucu tanrılara yönelik yapılan bayram töreninde ise kral, Kutsal Daha Dağı adına içmektedir:

*“O yola çıkar. Gözetleme kulesinde hızlanır. Onu giydiririz ve arabaya bineriz. Vardıkları zaman Hahişa'da hazgara kadınları (onu görmeye) gelirler. Onlar kalın ekmek ve bir huppar- kabı bira uzatırlar. Ayaklarının önüne purpura- ekmeklerini koyarlar. Tanrıyı arabaya getirirler. Daha dağına bir kez içer”*⁶⁰.

Bir kült envanter metninde Fırtına Tanrısına iki koyun, Kilinuwa Dağı'na bir koyun sunulmaktadır Metine göre dağ ve Fırtına Tanrısı'na sunulan kurbanların eşit olmaması, dağların da bir statüsünün olduğunu göstermektedir:

*“İki koyun Fırtına Tanrısı için, bir koyun Kilinuna dağı için sunarlar. Huwaşi- taşlarına onları keserler. Çiğ eti (ve) pişmiş eti koyarlar. Kalın ekmek somunlarını harşi- kabına kırarlar. İppiya yemeğini yahni(?) koyarlar”*⁶¹.

Kraliyet çifti için yapılan bir ritüelde, Güneş Tanrısı'nın bulunduğu dağa gidilerek onunla iletişime geçilmiş ve burada tanrıya ekmek ve içki sunumu yapılmıştır:

§ 22 *“[Güneş Tanrısı] (ile) yüz yüze (gelmek için) [dağa] giderim. Güneş Tanrısı [ve] Fırtına Tanrısına “Güneş Tanrısı (ve) Fırtına Tanrısı merhamet et! [(diye) söylerim]. Kartal [kral] orak tutar. Kraliçe havan tutar. Sağlam somunu ve içki sunma kabını [tu]tar”*⁶².

Çağırma ritüelinde tanrılar dağlardan çekilmektedir. Bu metinde ordunun psikolojik rahatlamasını sağlamak, tanrının desteğini aldıklarını göstermek amaçlanmış olmalıdır. Dağ tanrılarının yanlarına çekilme inancı psikolojik ve dini bir uygulama olduğu görülmektedir.

“Arkasından Taurişa kentindeki kaidenin (üstüne) tanrıları aynı şekilde çağırırlar. (Hatta) dağları isimleriyle birlikte çağırırlar ve der ki: “Koruyucu tanrının dağları erkek tanrılarının dağları ve tüm dağlar siz durmadan yiyin içiniz. Tanrılarının huzurunda dağları düzleyiniz. Kral ve kraliçe iyilikle

⁵⁷ Bo 5045 Ay. II 5-6. Maciej Popko, “Zippalanda. Ein Kultzentrum im Hethitischen Kleinasien”, *Texte Der Hethiter* 21, (1994): 204-205.

⁵⁸ KBo 10.20 Ay III 40.

⁵⁹ IBOT III 29 4-6. Popko “Zippalanda. Ein Kultzentrum im Hethitischen Kleinasien” 300.

⁶⁰ Bo 2395.KUB 9.17 Öy. 19-25. John Gregory McMahon, *The Hittite State Cult of the Tutelary Deities*, *Assyriological Studies* 25, (1991) 221.

⁶¹ CTH 528. KBo 2. 13 Öy. 14-15. Charles William Carter, *Hittite Cult-Inventories Dissertation*, The University of Chicago: Department of Oriental Languages and Civilizations 1962)105-114.

⁶² CTH 416. II 54-58. Alfredo Rizza ve Charles Steitler On the Manuscripts of the Rituals for the Royal Couple CTH 416” *WdO* 45/2, (2015):232–254; Güngör Karauğuz. *Hitit Merasim ve Bayramları Kil Kitapları*, (Konya: Çizgi Kitapevi, 2024), 118.

dönünüz. Düşman ülkeleri yerle bir ediniz. (Ardından) ince ekmeği bölüp parçalar ve onu taht üzerine koyar. Kuşları da aynı şekilde yakar. Dağlardan çekerler”⁶³.

Paškuwatti ritüelinde ise tanrıların dağlarda, çayırık alanlarla ve vadilerde yaşadığı belirtilmektedir. Metinde, rüzgâr ve yağmur gibi doğa olaylarının insani duygulara sahip olduğunu görülmektedir:

§ 7 “Şimdi bak (yardım için) dizlerinin üzerine çökmüş ve senin ilahi gücün uğruna seni arıyor. İster dağda ol ister çayırdaki ol ister vadide ol nerede olursan ol, bu adama iyilik et! Rüzgârın ve yağmurun seni engellemesine izin verme!”⁶⁴.

1.3. Dağlar ile Eşleştirilen Soyut Özellikler/Olumlu-Olumsuz Duygular

Hititlerde dağlar olumlu ve olumsuz duygulara sahip canlılar olarak nitelendirilmektedir. Dağlar insan dışı kişi ve kişileştirmelerle metinlerde bulunmaktadır.

Çıkış Şarkısı olarak adlandırılan metinde, dağ ve geyik “insan dışı kişi” olarak tanımlanmıştır. Metinde dağın arzu ve isteklerinin olduğu, beddua edebildiği, hüküm verebildiği, insanlar gibi bir kalbe sahip olduğu ve kırılabilirdiği ifade edilmektedir:

“Dağ, geyiği kendisinden kovdu. Geyik başka bir dağa gitti ve orada otlayarak semizledi. (Birden) hırçınlaştı ve (otladığı) dağı lanetlemeye başladı. “Şu otladığım dağı ateşler yaksın. Fırtına tanrısının (yıldırım ona) çarpsın ve ateş onu yaksın! Dağ bunu duyduğunda kalbinin içinden gücendi ve dağ geyiğe lanetler yağdırmaya başladı. Bağırmda beslediğim şu geyik beni lanetliyor ha! Onu avcılar vursun onu kuş avcılar yakalasın ve yağımı avcılar alsın. Derisini de kuşcular alsın”⁶⁵.

Fal metninde Haharwa Dağı'nın ruhunun olumsuz duygulara sahip olduğu ve dağın teskin edilip edilemeyeceğine ilişkin bilgiler sunulmaktadır:

“Kral Haharwa Dağı askerlerine karşı savaşmak niyetindedir. Bunu yaparsa, Haharwa dağının ruhunu teskin edebilecek midir (Eğer öyle olacaksa), fal sonucu olumlu olsun”⁶⁶... “Kral Haharwa Dağını vurmaya üzere asker sevk edecektir. Hurma ve Taşmaha kentlerini (de) vuracaktır. Aynı şekilde (Tanrılar bunu uygun buluyorsa fal sonucu olumlu olsun”⁶⁷.

Hititçe çivi yazılı metinlerde dağlar güçlü, kötülüğün üstesinden gelebilen alanlar olarak da yansıtılmaktadır. Ambazzi ritüelinde bir fare kötülüğü alıp, yüksek dağlara taşımaktadır. Ritüelde dağlar her şeyi taşıyabilen, zorlukların üstesinden gelebilen canlı varlıklar olarak tanımlanmaktadır:

“Küçük bir fareye (doğru) çevirir. Onları, kötülüğü sizden geri aldım. Ve onu küçük fareye yönelttim. Ve onu, bu küçük fare, yüksek dağlara, derin vadilere, uzun yollara götürsün/taşısın”⁶⁸.

⁶³ CTH 483. KUB 15.34 III 48-55; Garcia Trabazo ve Jose Virgilio, *Textos Religiosos Hittitas: Mitos Plegarias Rituales*. (Biblical and Oriental Studies, Madrid:2002)571-595.Karauğuz Hititlerde Büyü ve Ayin Pandemi, Şifa, Doğum, Uzun Ömür, Tanrıları Çağırma, Cenaze, Hades, Necaset, İftira, Eş, Akrabalar Arası Sıcaklık Büyüleri ile Büyü Bozma, 254.

⁶⁴ CTH 406. KUB 7.5. Öy II 45-52; Goetze, Hittite Rituals, Incantations, and Description of Festival, 349-350. Krş. Karauğuz Hititlerde Büyü ve Ayin Pandemi, Şifa, Doğum, Uzun Ömür, Tanrıları Çağırma, Cenaze, Hades, Necaset, İftira, Eş, Akrabalar Arası Sıcaklık Büyüleri ile Büyü Bozma, 137.

⁶⁵CTH 789. KBo 32.14. Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu I*, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınevi 2002), 104.

⁶⁶ KUB 5.1 I 1-4. Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu II*, 52.

⁶⁷ KUB 5.1 I 15. Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu II*, 53.

⁶⁸ CTH 391.1 KUB 9.25+KUB 27.67 Öy. I 38'-41. Goetze Hittite Rituals, Incantations, and Description of Festival, 348; Birgit Christensen, *Die Ritual tradition der Ambazzi Eine philologische Bearbeitung und entstehungs geschichtliche Analyse der Ritual texte* CTH 391, CTH 429 und CTH 463, (Wiesbaden: StBoT 48, 2006) 34-61;

Evin temizlenmesi ve yeraltı tanrılarına yakarış ritüelinde, kirliliğin uzaklara gitmesi ve bir daha geri gelmemesi istenmektedir. Dağlar, büyük kaya kütleleri olması sebebiyle kirlilik dağ içerisinde yok edebilir:

*“Ve o (kirlilik) temiz dağın [içine] gitsin. Ve o [derin] su kaynaklarına gitsin!”*⁶⁹.

Dağlarla ilgili benzer bir bilgi, Tunnawiya ritüelinde de tekrarlanmaktadır. Metinde dağın köklerinin suya dönüştüğü belirtilmektedir ve dağın derinliğine gönderilen kötülük, su yardımıyla ortada temizlenmektedir:

*“O çayır kökleri ve artarti- bitkisine dönüşür. O dağın kökleri ve suya dönüşür. Onların köklerinin (şeytanlar) onun üzerindeki 12 vücut parçasından ve onun güçlü diz eklemelerinden çıkmasına izin verin”*⁷⁰.

II. Muwattali'nin Kummani Ülkesi Fırtına Tanrısına duasında bir dağın kirlenmiş olduğu ve Muwattali tarafından eski haline getirildiği yani temizlendiği vurgulanmaktadır:

*“Eğer herhangi biri (kutsal) dağı ya da tapınağın kutsal bir bölümünü kirlenmiş ve şimdi o Fırtına Tanrısı aracılığıyla dua ederse, bak ben majestem Muwatalli yeniden (bu durumu) onaracağım”*⁷¹.

Hitit kültüründe animizm, doğadaki nesnelere, özellikle dağların, ruhani varlıklar olarak algılanmasıyla belirginleşir. Hititçe çivi yazılı metinlerde dağların tanrı olarak kabul edilmesi ve kişileştirilmesi, bu animistik inançların görünür hale geldiği hususlar olarak kabul edilebilir. Metinlerde dağlar yalnızca fiziksel varlıklar olarak değil, aynı zamanda ilahi güçlere sahip varlıklar olarak tasvir edilir. Bu durum, Hitit toplumunun doğa ile kurduğu ilişkinin manevi boyutunu vurgular niteliktedir.

Sonuç

Hititçe çivi yazılı metinlerde yer alan animistik özellikler doğa unsurlarının, özellikle dağların, ruhani ve tanrısal varlıklar olarak kabul edildiğini ortaya koyar. Dağlar, sadece coğrafi unsurlar değil, aynı zamanda dini ve mitolojik inanışların merkezinde yer alan kutsal varlıklar olarak görülmüştür. Arkeolojik bulgularda dağ tapınakları, dağ tanrılarının varlığı animistik inancın somutlaştırılmasıdır. Bu animistik eğilimler, Hititlerin doğa ile kurdukları derin manevi bağları ve doğa unsurlarına verdikleri önemi yansıtır. Hitit kültüründe doğa ve insan arasındaki bu simbiyotik ilişki, animistik inançların toplumun dini ve kültürel yapısında önemli bir yer tuttuğunu gösterir.

Hitit dualarında ve ritüellerinde dağlara hitap edilmesi, onların kutsal kabul edildiğini ve ilahi güçlere sahip olduklarını gösterir. Dağların tanrı olarak kabul edilmesi, Hititlerin doğa unsurlarını nasıl manevi bir seviyeye yükselttiğinin bir kanıtı niteliğindedir. Bu durum animistik inançların Hitit dini hayatındaki yeri ve önemini ortaya koyar. Dağlar, Hitit inançlarında koruyucu ve yardımcı güçler olarak görülmüştür. II. Murşili'nin veba duasında, dağların şahit olarak çağırılması, onların adalet ve doğruluk tanıkları olarak kabul edildiğini gösterir. Aynı şekilde, II. Muwatalli'nin dualarında dağların övgü yeteneğine sahip

Karauğuz Hititlerde Büyü ve Ayin Pandemi, Şifa, Doğum, Uzun Ömür, Tanrıları Çağırma, Cenaze, Hades, Necaset, İftira, Eş, Akrabalar Arası Sıcaklık Büyüleri İle Büyü Bozma, 97.

⁶⁹ KUB 41.8 Öy. II 20-21. <https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/HPM/index.php>

⁷⁰ CTH 409. KUB 9. 4 Ay III 29-35; Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription*. KUB 59, DBH-P 14 (Dresden: 2004), 81.

⁷¹ CTH 382. KBo 11.1 Öy 32-35; Singer *Hittite Prayers*, 84; Karauğuz, *Hitit Duaları Kil Kitapları “Bin Tanrı” İçin İlahi ve Münacatlar*, 153.

olduklarının belirtilmesi, onların manevi otoriteler olarak algılandığını ortaya koyar. Mitolojik metinlerde dağların kişileştirilmesi ve doğum yapabilen varlıklar olarak tasvir edilmesi, onların bereket ve doğurganlık sembolü olarak kabul edildiğini gösterir. Örneğin, Kanzura Dağı'nın kadın olarak nitelendirilmesi ve doğum yapabilen bir varlık olarak tasvir edilmesi, dağların yaşamın kaynağı ve devamlılığının sembolü olarak algılandığını ortaya koyar. Dağ tanrılarının erkek olarak tasvir edilmesi güç, kudret ve kutsallığın somutlaştırılmasıdır⁷².

Hititlerde dağ bir cinsiyete sahip kişileştirilmiş canlılar olarak algılanmıştır. Hitit bayramlarının bazıları dağlarda düzenlenmişlerdir. Zippalanda, Daha ve Pişkurunuwa gibi kutsal dağlar, bu bayramların merkezi olmuş ve burada tanrılara libasyonlar yapılmıştır. Dağlarda gerçekleştirilen ritüeller, tanrılarla doğrudan iletişime geçme ve ilahi yardım talep etme amacını taşımakla birlikte, kutsallığın ötesinde animizm etkisi vardır. Arkeolojik verilerde ise dağ tapınakları⁷³ animistik inancın uygulama merkezleri olmalıdır.

Kaynakça

Araştırma, İnceleme ve Telif Eserler

Abusch, Tzvi. "Etemmu." *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, Editör: K. van der Toorn, B. Becking ve P. W. van der Horst, 588–594. Leiden: Brill, 1995.

Arıkan, Yasemin. "Hitit Dini Üzerinde Bir İnceleme." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 38, no. 1–2 (1998): 271–285.

Bachvarova, Mary R. "Hurro-Hittite Stories and Hittite Pregnancy and Birth Rituals." In *Women in the Ancient Near East: A Sourcebook*, Editör: Mark W. Chavalas, 272–306. London ve New York: Routledge, 2013.

Bachvarova, Mary R. "Towards an Understanding of the Gendered Hittite Landscape: What Does It Mean When Mountains Give Birth?" IX. *Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Editör: Aygül Süel, 81–100. Çorum: Dumat Ofset, 2019.

Bittel, Kurt. *Die Hethiter: Die Kunst Anatoliens vom Ende des 3. bis zum Anfang des 1. Jahrtausends vor Christus*. München: 1976.

⁷² Hitit dininde dağ tanrısı figürü Hurri kökenli olduğu bilinmektedir. Çevik, "Dağlardaki Tanrılar ve Tanrı Dağları," 177. Hitit arkeolojik verilerinde dağ tanrılarının tasvirleri genellikle mühürler, kaya anıtları, bullalar ve fildişinden yapılmış eserlerde görülmektedir. Kurt Bittel, *Die hethiter*, (München: Die Kunst Anatoliens Vom Ende des 3 1976) 212. Namni ve Hazzi dağ tanrılarının tasvirleri çeşitli kaya anıtlarında görmek mümkündür. Yazılıkaya kaya açık hava tapınağında A odasında Fırtına Tanrısı ve Güneş Tanrıçasının karşılaşma sahnesinde, Fırtına Tanrısı Namni ve Hazzi dağları üzerinde durmaktadır. Jorgen Seheer, *Gods Carved in stone: The Hittite Rock Sanctuary of Yazılıkaya*. (İstanbul: Ege Yayınları 2011), 65; Yiğit vd. *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*, (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınevi 2016) 33. Yazılıkaya kaya kabartmalarında 13,14 ve 15 numaralı dağ tanrıları bulunmaktadır. Yiğit vd. *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*, 50. IV. Tuthaliya kabartmasında sivri başlıklı çan biçimli dağ tanrısı bulunur. Yiğit vd. *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*, 61. Yazılıkaya'da Şarruma ve IV. Tuthaliya ait kabartmanın yanında bulunan hiyeroglif kutsal dağ sembolü vardır. Yiğit vd. *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*, 70. Fasıllar anıtında beş dağ tanrısının resmedildiği görülmektedir. Yiğit vd. *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*, 136. Hanyeri- Gezbeli kaya kabartmasında dağ tanruları tasvir edilmiştir. Volkert Haas, *Geschichte der Hethitischen Religion*. (Leiden: Handbuch der Orientalistik 1994), 390. İmamkulu kabartmasında ise üç dağ tanrısı tasvir edilmiştir. Yiğit vd. *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*, 173.

⁷³ A.Tuba Ökse, "Open-Air Sanctuaries of the Hittites", *Insights Into Hittite History And Archaeology*, Editör Hermann Genz-Dirk Paul Mielke (Paris: Colloquia Antiqua 2, 2011) 219-220; A.Tuba Ökse, "Hititlerde Dağ Kültü: Yukarı Kızılırmak Havzası Dağ Tapınakları", *Barış Salman Anı Kitabı*. (İstanbul: Ege Yayınları 2017), 174.

- Bozgun, Şafak. *III. Hattuşili Devrinde Nerik ve Hakmiş Memleketleri*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı, 2019.
- Bryce, Trevor. *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*. Ankara: Dost Kitabevi, 2002.
- Cammarosano, Michele. *Hittite Local Cults*. Atlanta: Society of Biblical Literature, *Writing from the Ancient World* 40, 2018.
- Carter, Charles William. *Hittite Cult-Inventories*. Doktora tezi, The University of Chicago, Department of Oriental Languages and Civilizations, 1962.
- Castro, Eduardo Viveiros de. "Cosmological Deixis and Amerindian Perspectivism." *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 4, no. 3 (1998): 469–488.
- Christensen, Birgit. *Die Ritualtradition der Ambazzi: Eine philologische Bearbeitung und entstehungsgeschichtliche Analyse der Ritualtexte CTH 391, CTH 429 und CTH 463 (StBoT 48)*. Wiesbaden: 2006.
- Corti, Carlo. "From Mt Hazzi to Şapinuwa: Cultural Traditions in Motion in the First Half of the 14th Century BC." *Mesopotamia: Rivista di Archeologia e Epigrafia* 52 (2017): 3–20.
- Çevik, Nevzat. "Dağlardaki Tanrılar ve Tanrı Dağları." *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan*, 175–193. İstanbul: Ege Yayınları, 2007.
- Dardano, Paola. "Sulla fraseologia di itt. (UZU) iştamana — 'orecchio' e iştanza(na) — 'animo'." In *Margine a una recente pubblicazione, Incontri Linguistici* 43 (2020): 191–224.
- Del Monte, Johannes ve Tischler, Johan. *Die Orts- und Gewässernamen der Hethitischen Texte*. Wiesbaden: RGTC VII, Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1978.
- Descola, Philippe. "Societies of Nature and the Nature of Society." In *Conceptualizing Society*, Editör: A. Kuper, 107–126. London: 1992.
- Dinçol, M. Ali. "Hititler." *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, 18–120. Ankara: Görsel Yayınlar Ansiklopedisi, 1982.
- Eichner, Heiner. "Intogermanische Seelenbegriffe." *Der Begriff der Seele in der Religionswissenschaft*. Würzburg: 2002: 131–144.
- Freud, Sigmund. *Dinin Kökenleri: Totem ve Tabu; Musa; Tek Tanrıçılık ve Diğer Çalışmalar*. İstanbul: Öteki Yayınevi, 1999.
- Garcia Trabazo, Jose Virgilio. *Textos Religiosos Hittitas: Mitos, Plegarias, Rituales. Biblical and Oriental Studies*. Madrid: 2002.
- Garstang, John ve Gurney, Oliver R. *The Geography of the Hittite Empire*. London: BIAA Occasional Publications 5, 1959.

- Gerçek, N. İlgi. "Hittite Geographers: Geographical Perceptions and Practices in Hittite Anatolia." *Journal of Ancient Near Eastern History* 4 (2018): 39–60.
- Goetze, Albrecht. "Hittite Rituals, Incantations, and Description of Festival." *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, 3rd ed., with Supplement (1969): 346–361.
- Gonnet, Hatice. "Les Montagnes d'Asie Meye d'Après les Textes Hittites." *RHA* 83 (1968): 95–170.
- Groddek, Detlev. *Hethitische Texte in Transkription. KUB 59, Dresdner Beiträge zur Hethitologie (Philologica) 14*. Dresden: 2004.
- Gurney, Oliver Robert. *Some Aspects of Hittite Religion*. Oxford: Schweich Lectures of the British Academy, 1977.
- Haas, Volkert ve Wegner, Ilse. *Die Rituale der Beschwörerinnen ŠALŠU. GI. Roma: Corpus der hurritischen Sprachdenkmäler 1/5*, 1988.
- Haas, Volkert ve Wilhelm Gernot. *Hurritische und luwische Riten aus Kizzuwatna. Kevelaer–Neukirchen-Vluyn: AOATS 3; Hurritologische Studien 1*, 1974.
- Haas, Volkert. *Die hethitische Literatur*. Berlin: de Gruyter, 2006.
- Haas, Volkert. *Geschichte der Hethitischen Religion*. Leiden/New York/Köln: *Handbuch der Orientalistik* 15, 1994.
- Hallowell, Alfred Irving. "Ojibwa Ontology, Behavior and World View." In *Culture in History: Essays in Honor of Paul Radin*, Editör: S. Diamond, 19–52. New York: Columbia University Press, 1960.
- Harvey, Graham. "Animism – A Contemporary Perspective." In *Encyclopedia of Religion and Nature*, London/New York: 2005: 81–83.
- Harvey, Graham. *Animism: Respecting the Living World*. New York: Columbia University, 2006.
- Harvey, Graham. *Handbook of Contemporary Animism*. London: Routledge, 2013.
- Hoffner, Harry Angier. "Crossing of the Taurus." In *The Context of Scripture: Canonical Compositions from the Biblical World*, vol. 1, Editör: W. W. Hallo, 184–185. 1977.
- Horowitz, Wayne. *Mesopotamian Cosmic Geography*. Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 1998.
- Hutter, Manfred. "Religion in Hittite Anatolia." *Some Comments on Volkert Haas: Geschichte der Hethitischen Religion*, No. 44 (1977): 74–90.
- Kapellrud, Arvid Schou. "The Interrelationship between Religion and Magic in Hittite Religion." *Numen* 6 (1959): 32–50.

- Karasu, I. Cem. "Hititlere Neden Bir Tanrı Vardı?" *1996 Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, Ankara: 1997: 175–190.
- Karauğuz, Güngör. *Hitit Duaları Kil Kitapları: "Bin Tanrı" İçin İlahi ve Münacatlar*. Konya: Çizgi Kitapevi, 2020.
- Karauğuz, Güngör. *Hitit Merasim ve Bayramları. Kil Kitapları*. Konya: Çizgi Kitapevi, 2024.
- Karauğuz, Güngör. *Hitit Mitolojisi*. Konya: Çizgi Kitapevi, 2001.
- Karauğuz, Güngör. *Hititlerde Büyü ve Ayin: Pandemi, Şifa, Doğum, Uzun Ömür, Tanrıları Çağırma, Cenaze, Hades, Necaset, İftira, Eş, Akrabalar Arası Sıcaklık Büyüleri ile Büyü Bozma*. Konya: Çizgi Yayınevi, 2022.
- Lemert, Charles C. "Cultural Multiplexity and Religious Polytheism." *Social Compass* 21, no. 3 (1974): 241–253.
- McMahon, John Gregory. *The Hittite State Cult of the Tutelary Deities*. Chicago: *Assyriological Studies* 25, 1991.
- Miller, Jared. "Joins and Duplicates among the Boğazköy Tablets (1–10)." *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie* 96 (2006): 235–241.
- Ökse, A. Tuba. "Hititlerde Dağ Kültü: Yukarı Kızılırmak Havzası Dağ Tapınakları." *Barış Salman Anı Kitabı*, 169–180. İstanbul: Ege Yayınları, 2017.
- Ökse, A. Tuba. "Open-Air Sanctuaries of the Hittites." *Insights into Hittite History and Archaeology*, Editör: Hermann Genz ve Dirk Paul Mielke, 219–240. Leuven/Paris: *Colloquia Antiqua* 2, 2011.
- Perek, Faruk Zeki. *Latince-Türkçe Sözlük, Fasikül 1*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, No. 305, Klasik Filoloji Enstitüsü, 1946.
- Popko, Maciej. *Zippalanda: Ein Kultzentrum im Hethitischen Kleinasien. Texte Der Hethiter* 21. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 1994.
- Richter, Thomas. "Ergänzungen zum hurritischen Wörterbuch I." *AoF* 34 (2007): 78–115.
- Rizza, Alfredo ve Steitler, Charles. "On the Manuscripts of the Rituals for the Royal Couple CTH 416." *WdO* 45, no. 2 (2015): 232–254.
- Roos, Johan de. "Animals in Hittite Texts." *Journal for Semitics* 16, no. 3 (2007): 624–634.
- Salvini, Mirjo ve Wegner, Ilse. *Die mythologischen Texte, Corpus der Hurritischen Sprachdenkmäler, I. Abteilung, Die Texte aus Boğazköy I/6*. Roma: Istituto di studi sulle civiltà dell'Egeo e del Vicino Oriente, 2004.

- Samuel, Ken En. ve Jian Hu Tay. *The Associations Between Theism and Beliefs in Folklore, Mythical Beings, Extra-terrestrials, and Things That Go Bump in the Dark*. Singapore: James Cook University, 2022.
- Seeher, Jürgen. *Gods Carved in Stone: The Hittite Rock Sanctuary of Yazılıkaya*. İstanbul: Ege Yayınları, 2011.
- Simpson, Donald Penistan. *Cassell's Latin Dictionary*. John Wiley & Sons, 1977.
- Singer, Itamar. *Hittite Prayers*. Atlanta: *SBL Writings from the Ancient World* 11, 2002.
- Soysal, Oğuz. "KUB XXXI 4 + KBo III 41 und 40 (Die Puḫanu-Chronik). Zum Thronstreit Ḫattušilis I." *Hethitica* 7 (1987): 173–253.
- Trameri, Andrea. *Purifying a House from Blood: A Hittite Ritual for the Ancient Gods (CTH 446)*. Atlanta: Lockwood Press, 2022.
- Tylor, Edward Burnett. *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom*. 2 vols. London: Murray, 1871.
- Ünal, Ahmet. *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*. Vol. I A–M; Vol. II N–Z. Hamburg: Verlag Dr. Kova, 2007.
- Ünal, Ahmet. *Hititçe-Türkçe, Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2016.
- Ünal, Ahmet. *Hititler Devrinde Anadolu I*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002.
- Ünal, Ahmet. *Hititler Devrinde Anadolu II*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.
- Ünal, Ahmet. *The Hittite Ritual of Ḫantitaššu from the City of Hurma Against Troublesome Years*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996.
- van Buren, E. Douglas. "Mountain-Gods." *Orientalia. Commentarii periodici Pontificii Instituti Biblici Nova Series* 12 (1943): 76–84.
- Wegner, Ilse von. *Hurritische Opferlisten aus hethitischen Festbeschreibungen, Teil 3: Das Glossar*. Roma: *Corpus der hurritischen Sprachdenkmäler I/3.3*, 2004.
- Yiğit, Turgut, Ali Özcan ve Kurtuluş Kıymet. *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*. Ankara: Bilgin Kültür Yayınevi, 2016.

Kısaltmalar

CAD: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago 2005

CHD: Güterbock-Hoffner, The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, Volume P, Chicago 1997.

CTH: Laroche, Catalogue des textes hittites, Paris 1971.

ePSD: Tinney S., Et.al 2006, The Electronic Pennsylvania Sumerian Dictionary.

HED: Puhvel, Jaan, Hethitische Etymological Dictionary, Berlin/New York/Amsterdam 1984 vd.

HEG: Tischler Johann, Hethitisches Etymologisches Glossar, Innsbruck 1977 vd.

HZL: Christel Rüster-Erich Neu Hethitisches Zeichenlexion, Otto Harrassowitz-Wiesbaden 1989.

KBo: Keilschrifttexte aus Boghazköi, Leipzig, Berlin 1916 vd.

KUB: Keilschrifturkunden aus Boghazköi, Berlin 1921 vd.

<https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/HPM/index.php>

Summary

Animism is one of the oldest and universal beliefs that blurs the distinction between humans and other beings. In this context, there is a historical and conceptual relationship between animism and polytheistic religions. Polytheistic beliefs include the worship of more than one god within a religious framework. The evolution of religion from animism to polytheism can be interpreted as a progression from a focus on spirits in nature to a more elaborate pantheon of gods and goddesses associated with various aspects of life. Whereas animism operated in the context of the extended family, clan or tribe, polytheism corresponds to the level of larger social units and represents a shift in the scale of religious practices and belief systems. This evolution emphasises the interconnectedness and evolution of spiritual beliefs over time, showing a continuum rather than a clear distinction between animism and polytheism. At the end of this evolutionary process, animism can be considered as one of the factors that constitute the essence of religion in polytheistic belief systems in ancient civilisations.

The Hittites built a state in Central Anatolia that also ruled in some regions of the Ancient Near East, between the 17th and 12th centuries BC. According to the Hittite cuneiform texts from the official archives of this state, the Hittite pantheon consisted of a complex polytheistic system including gods from various origins such as Hattian, Luwian, Indo-European and Semitic.

In Hittite cuneiform texts, religion and magic are intertwined and exist side by side, resulting in a mixture of spiritual beliefs and practices. In this case, although animism is not explicitly mentioned, the beliefs found in Hittite cuneiform texts, which can be briefly called Hittite Religion, seem to have emphasised the existence of spiritual forces in the natural world and contain aspects compatible with animistic beliefs. Thus, animism sheds light on the existence of a relationship between humans and non-humans with the data confirmed in Hittite cuneiform sources.

Hittite religion bears a pantheon of a thousand gods. The Hittites believed that their gods existed in nature and lived in nature. Therefore, natural elements (mountain, river, storm, sun etc.) were deified and worshipped. The Hittite State's 'beliefs that nature and everything in it is alive', reflected concrete examples of animism. Accordingly, every being in the universe is connected and related to each other in a hierarchical order by power and spirit. The belief in spirit in Hittite texts is a complex subject with a concrete value beyond an abstract concept. Sumerian ZI/GIDIM, Akkadian ETEMU /ZIQIQU, Hittite ištanza(-na) in Hittite cuneiform texts are defined as spirit or soul. The soul is believed to be the seat of emotions and senses, will, desire, an object in worship, and a divine symbol. The Hittites believe that mountains, trees, springs and rivers in nature have a spirit.

Mountains are depicted not only as physical beings, but also as beings with divine powers. This emphasises the spiritual dimension of the Hittite society's relationship with nature.

According to Hittite cuneiform texts, mountains were considered as deified beings. According to the mountains addressed in Hittite prayers and rituals, these are considered to be sacred, having divine powers. The belief of mountains as gods proves how the Hittites elevated the elements of nature to a spiritual level and reveals the place of animistic beliefs in Hittite religious life. Mountains were regarded as protective and auxiliary forces. The invocation of the mountains as witnesses in Muršili II's plague prayer shows that they were recognised as witnesses of justice and righteousness. Likewise, in the prayers of Muwatalli II, the mountains are stated to have the ability to praise, since they were perceived as spiritual authorities. The personification of mountains in mythological texts and their depiction as beings capable of giving birth, indicate that they were also regarded as symbols of fertility and fertility.

Due to the animistic features in Hittite cuneiform texts, the elements of nature, especially mountains were regarded as spiritual and divine beings. Mountains were not only geographical elements, but also sacred beings at the centre of religious and mythological beliefs. These animistic tendencies reflect the deep spiritual ties the Hittites established with nature and the importance they attached to the elements of nature. This symbiotic relationship between nature and man in Hittite culture emphasises the animistic beliefs occupying an important place in the religious and cultural structure of the society.